

A Rio de Janeiro-i Püspöki Konferencia (1955) és a Latin-Amerikai Általános Zsinat (1899) párhuzamai a Szentszék Latin-Amerika politikájának tükrében

Horváth Emőke*

Abstract Pope Pius XII convened in Rio de Janeiro in 1955, an Episcopal conference of the Latin American Bishops. Despite of that it was an epoch-making event, the meeting had very little attention in the historical research related to the Latin American church history. The members of the conference established the Latin American Episcopal Council (Consejo Episcopal Latinoamericano, CELAM) which became the ecclesiastical center of the region within the Catholic church. The presentation analyzes the factors that led the Vatican and the Latin American church convening the first general episcopal meeting of the subcontinent.

Keywords Episcopal conference • church history • politics

A Rio de Janeiro-i Püspöki Konferencia a későbbi, elsősorban az 1968-ban, Medellínben összeülő püspöki értekezlet jelentőségének a fényében méltatlanul háttérbe szorult a történeti kutatásban. Az 1955-ös Rioi konferencia elemzése ennek ellenére megkerülhetetlen az egyháztörténészek számára, mert innen indult útjára a térség egyházait integráló intézmény, a Latin-amerikai Püspöki Tanács (Consejo Episcopal Latinoamericano, rövidítve CELAM), mely a régió egyházainak motorja lett. A konferencia záródokumentumának utolsó fejezete foglalkozik a CELAM létrehozásának kérdésével.¹ A forrás tanúsága szerint a jelenlévő egyháziak egyhangúlag jóváhagyták a Szentszék felé a Latin-amerikai Püspöki Tanács létrehozására vonatkozó kérést. Elképzeléseik szerint a Tanács rendszeresen tanulmányozná a Latin-Amerikát érintő egyházi kérdéseket, koordinálná a tevékenységeket és évente tartana üléseket. Az apostoli jóváhagyás eredményeként egy új, *nemzetek feletti* szervezeti forma intézményesült a katolikus egyházon belül, mely eddig intézményesített formában példa nélkül való volt. Az 1955-ben megfogalmazott kérés, illetve a püspöki konferencia előzményeit és részbeni magyarázatát a Szentszék XIX. század végi, XX. század eleji politikájában kell keresnünk. Felvetődik azonban a kérdés: beszélhetünk-e tudatos, átgondolt pápai Latin-Amerika politikáról a függetlenség kivívását követően, az 1850-1950 közötti száz esztendőben? Reményeim szerint az előadás végére megkapjuk a feltett kérdésre a választ.

* Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar
E-mail: bolhorem@uni-miskolc.hu

¹ Parte 11, Título XI, Consejo Episcopal Latinoamericano, 97. pont

A szakirodalom a Rio de Janeiro-i Püspöki Konferencia előzményeként tartja számon az 1899-ben Rómában megtartott Latin-Amerikai Általános Zsinatot.² Ezzel a kiindulóponttal magam is egyetértek, a *Concilio Plenario Latinoamericano* (CPL) több szempontból is párhuzamba állítható a Rio-i konferenciával, hiszen mindkettő a térség egészére kiterjedő, nemzetek feletti gyűlés volt, ugyanakkor a Rómában összehívott értekezlet kivételes, egyszerűnek szánt összejövételként inkább a kánonjogi kérdésekre, a zsinati aspektusra helyezte a hangsúlyt. Az 1955-os konferencia pedig a szervezeti és gyakorlati problémákra koncentrált, valamint egy állandósult intézményi forma kezdetévé vált, tehát a rendszeresség igénye fogalmazódott meg a résztvevők oldaláról, amikor a CELAM megalapítását javasolták. Az eltérő célok és megközelítés ellenére hasonló kérdésfeltevésekkel és súlypontokkal találkozhatunk mindkét esetben.

A Rio de Janeiro-i konferenciát XII Pius pápa az „*Ad Ecclesiam Christi*” című apostoli levelében (*litterae apostolicae*) hívta össze, melynek elnökletével Adeodato Giovanni Piazza kardinálist, az Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkárát bízta meg, mellette Antonio Samoré, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára látta el a helyettesi feladatokat. Az apostoli levél arra az alapkérdésre is rávilágít, hogy a pápa miként viszonyult magához a latin-amerikai szubkontinenshez. XII. Pius értelmezése – ahogy a pápai levél fogalmaz –, az egyes nemzetek különbözősége ellenére, a térség egységét sugallja, *a földrajzi szomszédság, a közös civilizáció kötelekének* egyesítő ereje révén. Ez az egység-gondolat már a XIX. században is jelen volt a Szentszék eszmerendszerében, ennek kifejtése közelebről megismerhető a Latin-Amerikai Általános Zsinatra vonatkozó szentszéki levelezésből, valamint bizottsági jelentésekből. Amerika négyszáz éves felfedezését (1892) követő megemlékezés után, 1894-ben Rómában felállítottak egy bizottságot, amely azt a feladatot kapta, hogy az utóbbi öt év változásait vizsgálja Latin-Amerikában. A bizottság alapos kutatást végzett, személyes tapasztalatok gyűjtésére is hangsúlyt fektetett, így a helyszíni benyomások alapján még autentikusabb képet tárhatott a pápa elé. A bizottsági jelentés is a szubkontinens egységének képét rajzolta meg, a származás, a közös nyelv, a hagyományok, a hit, a kormányzati rendszerek alapján.³ Ezeknek a közös motívumoknak az együttes említése, illetve ezek alapján Latin-Amerika egységben történő láttatása azonban már XIII. Leó pápa íásaiban felbukkant, 1887-ben Mariano Rampolla bíboroshoz írt levelében pontosan a származás, a nyelv és a hit egységének motívumát, mint a szubkontinenssel kapcsolatos legfőbb elemet emelte ki, és ehhez a gondolathoz pontifikátusának idején végig ragaszkodott.⁴ Ugyanakkor a latin-

² Dussel, Enrique: *Historia de la Iglesia en América Latina*. Barcelona, 1972., Meyer, Jean: *Historia de los cristianos en América latina. Siglos XIX y XX*. Ciudad México, 1969, újabb kiadása 1991., Gaudiano, Pedro: *La preparación del Concilio Plenario Latinoamericano, según la documentación Vaticana. Teología* 72 (1998/2) 105-132., Pazos, Antón M.: *Motivos de fondo para la reunión del Concilio Plenario de América Latina de 1899. Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas* 38. 2001. 245-266. ,Bautista García, Cecilia Adriana: *Hacia la romanización de la Iglesia mexicana a fines del siglo XIX. Hmex* LV,1,2005. 99-144.

³ Idézi: Pazos, Antón M.: *Motivos del fondo para la reunión del Concilio Plenario de América Latina de 1899. Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas* 38. 2001. 245-266.,248.: „...sembrano formare una sola famiglia per comunanza spesso di origine, di linguaggio, sempre di fede, di tradizioni, di sistemi governativi...” 9. lábjegyzet

⁴ “Le strette attinenze [con España] di origine, di lingua e di religione, come ancora la fermezza medesima nell’avita fede, che uniscono alla Spagnuola le popolazioni dell’America di mezzodi, Ci invitano a non disgiungerle nelle speciali cure che saremo per rivolgere del pari a comune loro vantaggio.” In: “Lettera di Sua Santità Papa Leone XIII al Cardinale Mariano Rampolla suo Segretario di Stato”: *Acta Sanctae Sedis* XX (1887), pp. 3–27. 8. Idézi Pazos, Antón M.: *Motivos del fondo para la reunión del Concilio Plenario de América Latina de 1899. Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas* 38. 2001, 6. lábjegyzet

amerikai főpapság egy része más véleményt fogalmazott meg a Latin-Amerikai Általános Zsinatot előkészítő levelezés során. Itt a brazil, és a haitii klérus reakciójára gondolok, akik első lépésként elutasították az általános zsinat összehívásának szükségességét származási, nyelvi és kulturális eltérőségekre hivatkozva.⁵

A Szentszék meglátásom szerint azért is ragaszkodott a latin-amerikai egység gondolatához, mert így saját szerepét erősíthette, hiszen ezzel az elképzeléssel a függetlenségi harcok előtti időszakot, az egységben látott és kezelt latin-amerikai egyházat csempészte vissza az új államokhoz fűződő kapcsolat alakításába. Azt is mondhatnánk, hogy rutinból ragaszkodott Róma az egységhez, de nem felejtjük el, hogy legalább ilyen fontos volt az autochton egyházak önállósodási törekvéseinek kordában tartása is, ami az összetartozás tudatának erősítésén keresztül talán könnyebbnek bizonyulhatott a Szentszék részéről.

A Rio de Janeiro-i Püspöki Konferencia és a Latin-Amerikai Általános Zsinat további közös elemeként említhető, hogy mindkét esetben központi kérdésként szerepel a paphiány problémája Latin-Amerikában. Ennek a problémának a gyökerei is visszanyúlnak a XIX. századba és szoros korrelációt mutat a katolikus egyház általános helyzetével. Közismert tény, hogy a szubkontinens függetlenségének kivívását követő időszak szinte sokszerű állapotot idézett elő a katolikus egyházon belül. A merőben új helyzetet azonban nemcsak a kiformalódó új államok, hanem a korábbi anyaország együttesen idézte elő, mivel Spanyolország nem volt hajlandó az 1830-as évek végéig elismerni az elvesztett gyarmatok függetlenségét és a Vatikántól az követelte, hogy a *ius patronatus*, azaz a kegyuraság alapján továbbra is őt tekintse illetékesnek a latin-amerikai egyházakra vonatkozó kérdésekben, elsősorban a főpapi kinevezések ügyében. Ezzel a kitarató makacssággal teljesen ellehetetlenítette a főpapság helyzetét, ami oda vezetett, hogy a megüresedett érseki és püspöki székek hosszú évekig betöltetlenek maradtak. A XIX. század folyamán a latin-amerikai egyház az új államokkal kialakítandó politikai kapcsolatok építésével, pénzügyi helyzetének rendezésével, az oktatásban betöltött szerepének átalakításával, az egyházi vagyon, az egyházi anyakönyvezés és szerzetesség kérdéseivel, vagyis folytonosságának biztosításával volt elfoglalva. Ez az időszakot egyben az egyház elbizonytalanodásának, Karl M. Schmitt szavaival élve „gettósodásának”, majd intézményrendszere megszállásának a korszakaként definiálhatjuk.⁶

A spanyol és észak-amerikai hagyományokat követő új alkotmányok egyházra vonatkozó cikkelyei kimondták az egyház és állam szétválasztását, ezen túlmenően a papi utánpótlás nevelésének a lehetőségét is igyekeztek visszaszorítani, valamint a szerzetesrendek helyenkénti feloszlásával a hittérítés gyakorlata is csorbát szenvedett. Természetesen nem egyforma mértékben sújtottak le az egyes államok az egyházra, hogy csak a szélsőséges példákat említsem, Uruguayban az egyház állami ellenőrzés alatt maradt és Argentínában sem került sor komolyabb konfliktusokra, ugyanakkor Kolumbiában José Hilario López kormányzása idején (1849–1853) a közben újra betelepült jezsuitákat ismételtelen kiűzték, és számos egyházi személyt száműzésbe kényszerítettek 1861 és 1863 között.⁷ Venezuelában sem volt sokkal kedvezőbb a helyzet, ott a szemináriumot 1872-ben zárták be, az oktatást a világi egyetemre helyezték át, az egyházi javakat elkobozták, a szerzeteseket elűzték. Talán a leghevesebben Mexikó reagált az egyházzal szemben, ahonnan szintén távozniuk kellett a szerzeteseknek és állami tulajdonba került az egyházi vagyon. Elmondhatjuk, hogy

⁵ Pazos, Antón M.: *Motivos del fondo para la reunión del Concilio Plenario de América Latina de 1899. Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas* 38. 2001.249., 10. l. ábrájegyzet

⁶ Schmitt, Karl (ed.): *The Roman Catholic Church in Modern America*. New York, 1972.

⁷ Dussel, Enrique: *Historia de la Iglesia en América Latina*. Barcelona, 1972., 101-102.

egész Latin-Amerikában megbillent az egyházi intézményrendszer egyensúlya, az európai, elsősorban spanyol eredetű főpapság jelentős része pedig elhagyta a területet. A függetlenség kivívásának következményeként létrejött változások a katolikus egyház számára súlyos paphiányt idéztek elő, melynek hatásával a mai napig számolnia kell Latin-Amerikának.

A papi utánpótlás bizonytalanságának kérdése arra indította IX. Pius pápát, hogy 1858. november 21-én Rómában külön oktatási intézményt alapítson a latin-amerikai szeminaristák számára. A *Collegium Pio Latinoamericanum* esetében XIII. Leó idején még egy fontos cél kapott hangsúlyt: egy új amerikai klérus kialakításának a szándéka. Ennek szükségessége több okkal is magyarázható: 1. a latin-amerikai alsópapság egy jelentős része a függetlenségi harcok idején átpolitizálódott, az esetek többségében az anyaországgal ellentétes oldalon állva, és fegyveresen is beavatkozott az eseményekbe, 2. a papság életmódja és doktrinális ismeretei számos kívánnivalót hagytak maguk után. Róma számára tehát ez az autochton papság részben elfogadhatatlan volt politikailag „kompromittálódott” helyzete, de sokkal inkább a kánoni szabályokkal ellentétes tradíciói és csekély, felszínes teológiai ismeretei, valamint igen csak visszafogott spiritualitása miatt. A Latin-Amerikai Általános Zsinat kánonjai is egyértelműen utalnak a papság helytelen életvitelére, a cölibtáus be nem tartására, az ágyasság intézményének mélyen gyökerező létezésére. „*Megszűnik a pap legitimitása, ha a hívek úgy vélik, hogy egy asszony szeszélyétől függ*” fogalmaz a 653. kánon. Mindezek az amerikai papságnak tulajdonított hiányosságok arra indították a pápaságot, hogy Rómában legyen az egyik legfontosabb latin-amerikai papi szeminárium, amely odafigyelésével, spirituálisan és morálisan elkötelezett előljáróival alkalmas arra, hogy jól felkészített egyháziakat küldjön a térségbe.

1955-ben a Rio de Janeiro-i Püspöki Konferencia záródokumentumának első része, amely egyben az anyag legerjedelmesebb egységét alkotja, aktív kampány meghirdetését tűzte ki célul a papi hivatás iránti elhivatottság növelése érdekében a papok igen alacsony száma miatt.⁸ Fél évszázaddal a római zsinat után még mindig ugyanazzal a nehézséggel kellett szembesülnie a latin-amerikai egyháznak: a csekély létszámú, képzettségében hiányosságokat mutató, elhivatottságában, spiritualitásában felszínességet tanúsító papasággal. Miért nem sikerült a két gyűlés között eltelt időszakban, ha nem is megoldani, de számottevően javítani a helyzetet? Véleményem szerint ennek egyik legfőbb okát, legalábbis a létszám tekintetében, a közben bekövetkezett demográfiai robbanásban kell keresnünk (1. ábra).

A bemutatott ábrán jól látható, hogy 1890-től igen erőteljes demográfiai növekedéssel számolhatott a szubkontinens, ami a II. világháborút követően meredek emelkedésbe csapott át. Az első esetben, 1880 és 1930 között, az európai bevándorlás jelentette a legnagyobb demográfiai erőforrást, elsősorban a Río de la Plata vidéke (Argentína, Uruguay), valamint Chile és Brazília számára.⁹ A térség lakossága 1850 és 1900 között megduplázódott és 1940-re ismételten a duplájára emelkedett. Ennek ellenére 1950-ig Észak-Amerika és Latin Amerika lakosságának száma lépést tartott egymással (Észak-Amerika: 166,3, Latin-Amerika 167 millió fő). Csak az 1950-es években szakadt szét a két térfél fejlődési dinamikája, és gyorsult fel Közép- és Dél-Amerika valamint a Karib-térség demográfiai növekedése. Tehát a második hullám során egy jóval drasztikusabb demográfiai létszámemelkedéssel kell számolni, ami önmagában a bevándorlással nem magyarázható. Indokként a várható élettartam nö-

⁸ Záródokumentum, Título I: Vocaciones y Formación del Clero Secular

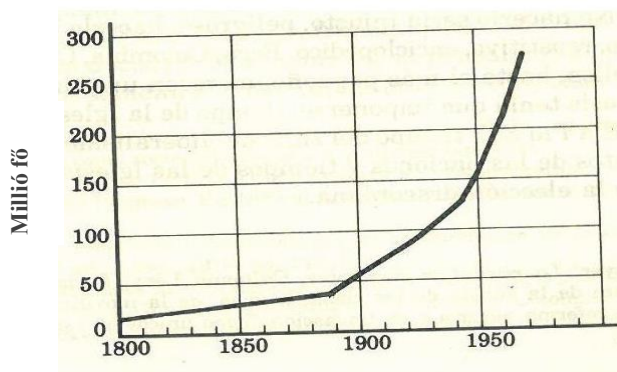
⁹ Meyer, Jean: *Historia de los cristianos en América latina. Siglos XIX y XX*. Ciudad México, 1969, újabb kiadása 1991., 203.

vekedése, és a kiugró születési ráta együttes hatása említhető, melyek a szubkontinentst új demográfiai mutatókkal szembesítették. Mindezek a demográfiai változások ugyanúgy igen jelentős paphiányt váltottak ki Latin-Amerikában, mint amivel a XIX. században kellett számolni, éppen ezért 1955-ben nagyon is aktuális kérdésnek számított a probléma orvoslása. A Rio de Janeiro-i Püspöki Konferencia a helyzet tanulmányozását követően a propaganda eszközt is be kívánta vonni a papi hivatás iránti érdeklődés felkeltésébe, ennek érdekében a média, a sajtó és rádió erejét is fel kívánta használni, ami új, a korhoz alkalmazkodó szemléletet tükröz. Ezzel szemben a XIX. században az egyházi körlevelekre, a plébánosi meggyőzésekre, a személyes kapcsolatokra alapozták a paptoborzást, ami nyilvánvalóan nem bizonyulhatott elég hatékonynak a nehézségek megoldásában. A szemináriumok száma is elégtelen, mert bár a XIX. század végén és a XX. század elején alapítottak több ilyen intézményt Amerika szerte, ezek kapacitása igen csekély volt a hiányzó létszámhoz képest. A következő adatsor (2. ábra), azt mutatja be, hogy 1961-ben hány hívő jutott egy papra Latin-Amerikában. Bár csekély mértékben emelkedett a papság száma (3. ábra), de ez olyan elenyészőre tehető, hogy érdemben képtelen volt javítani a helyzeten, és összességében a rendkívül negatív arányszám a katolikus hívőket az esetek jelentős részében csak formailag tartotta az egyház kebelén belül. A magára hagyott nyáj figyelme könnyen más irányba terelődött a német és angolszász protestáns térítő hatására, melynek következtében a protestantizmus egyes területeken jelentős mértékben megemelkedett (4. ábra), bár abszolút értékben még mindig csekély maradt, ugyanakkor egy folyamatosan és radikálisan emelkedő létszámról kell beszélnünk. A protestáns egyházak a hívekkel ápolandó személyes, mindennapos, élő kapcsolatok kialakítására törekedtek, ami az egy lelkipásztorra jutó hívek jóval kedvezőbb arányszámából fakadóan könnyebben volt megvalósítható (5. ábra). Katolikus részről a szociális kérdések iránti érzékenység megfogalmazása a *Rerum Novarum* (1891) kezdetű enciklika kiadása után kezdődött intenzívebben, ami csak az 1920-as 1930-as évektől kezdve mutatkozott meg erőteljesebben a latin-amerikai társadalomban.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a két elemzett egyházi gyűlés, az összehívásuk között eltelt több mint fél évszázad ellenére, nagyon hasonló problémákkal küzdő latin-amerikai egyház képét villantotta fel. A XIX. század második felében, a politikai változások következtében a Szentszék számára megkerülhetetlen lett a latin-amerikai kérdés előtérbe helyezése, elsősorban IX. Pius és XIII. Leó pápasága idején. IX. Pius személyéhez köthető az első lépés megtétele a római székhelyű, *Collegium Pio Latinoamericanum* felállításával, ebben az esetben azonban csupán a helyzet felismeréséből fakadó rendelkezésről van szó, más összefüggő intézkedésterv nem olvasható ki a forrásokból. XIII. Leó uralkodás idején már összetettebb a helyzet, azonban nála sem találunk Latin-Amerikára vonatkozó kidolgozott programtervet, intézkedéseinek sorozatából sem állítható össze ilyen, így elfogultnak találok a spanyol nyelvű szakirodalom azon megállapítását, hogy tudatosan megtervezett egyházpolitikája lett volna a térségre vonatkozóan. Meglátásom szerint sokkal inkább a napi kérdésekre adott válaszok sorozatával találkozunk XIII. Leó estében is, csupán egy kivételes ünnepi alkalomra való készülődés, Amerika felfedezésének 400. évfordulója állította jobban reflektorfénybe a szubkontinentst pontifikátusának idején.

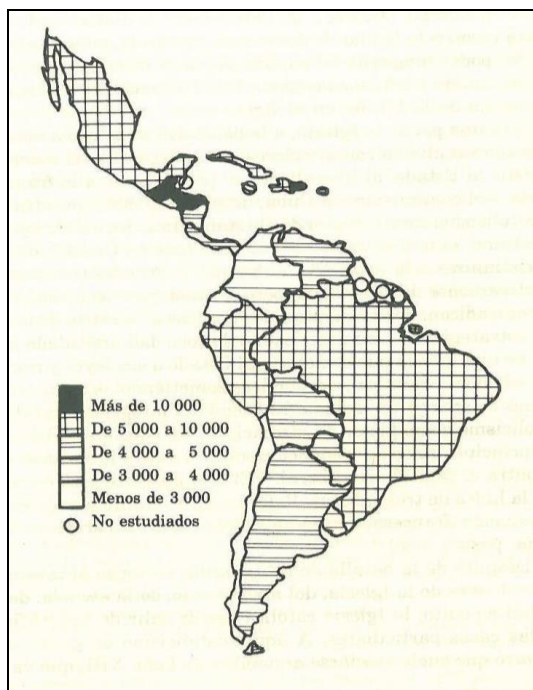
MELLÉKLETEK

**1. ábra • Demográfiai növekedés Latin-Amerikában
1800–1970**



Forrás: Mayer, Jean: Historia de los cristianos en América Latina. Siglos XIX y XX. México D.F., 1991. 203.

**2. ábra • Egy katolikus papra jutó hívek száma Latin-Amerikában
1961**



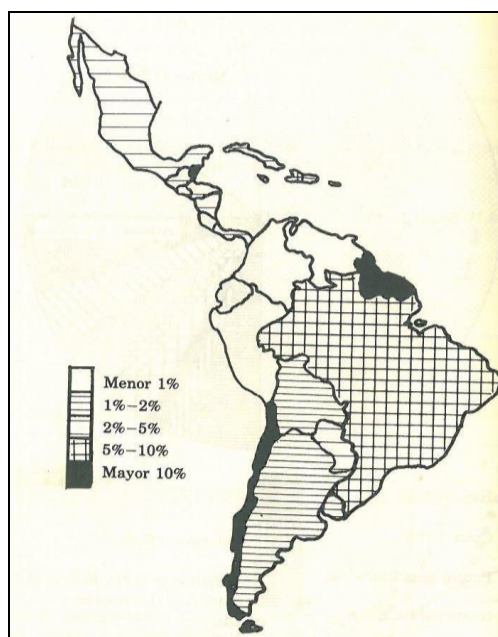
Forrás: Mayer, i. m., 215.

**3. ábra • A latin-amerikai papság létszáma
1949–1969**

	1949	1954	1959	1964	1969
Argentína	3 900	4 434	4 731	5 232	5 530
Bolívia	504	612	689	788	855
Brazília	7 231	8 296	10 326	11 332	12 427
Chile	1 980	1 758	2 351	2 481	2 459
Costa Rica	168	219	246	296	367
Dominikai Köztársaság	162	190	310	382	446
Ecuador	892	1 093	1 201	1 403	1 585
El Salvador	214	241	277	355	395
Guatemala	132	195	298	464	517
Haiti	333	378	450	466	517
Honduras	130	125	156	206	260
Kolumbia	2 874	3 586	3 807	5 191	4 858
Kuba	620	670	723	225	215
Mexikó	4 327	5 454	6 301	7 204	8 649
Nicaragua	167	198	222	281	300
Panama	120	142	171	198	257
Paraguay	292	265	312	411	446
Peru	1 346	1 542	1 770	2 225	2 311
Uruguay	649	740	688	797	627
Venezuela	784	1 097	1 292	1 871	1 904
Összesen:	26 825	31 235	36 321	41 808	44 818

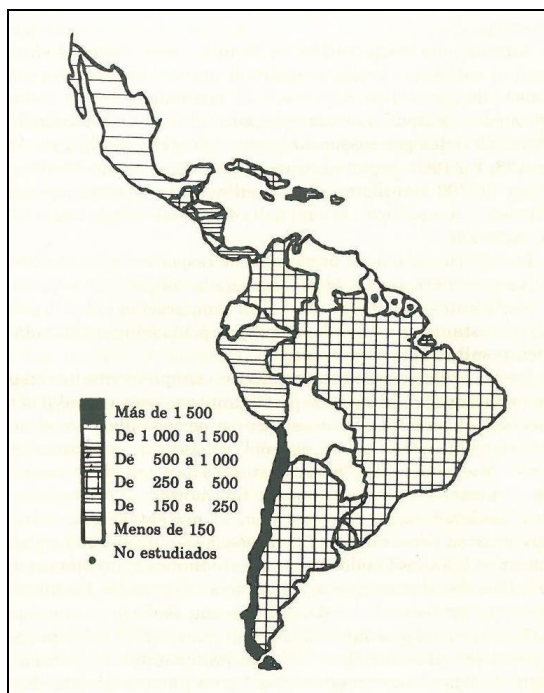
Forrás: Mayer, i. m., 214.

**4. ábra • A protestantizmus elterjedtsége Latin-Amerikában
1961**



Forrás: Mayer, i. m., 284.

**5. ábra • Egy protestáns lelkészre jutó hívek száma Latin-Amerikában
1961**



Forrás: Mayer, i. m., 285.